

- (1830): Graf v. Sternberg aus Prag Sprach über die böhmischen Trilobiten... — Isis von Oken, 23, 5—7: colonna 516—517, pl. I (5). Leipzig.
- (1833): Rede von Kaspar Grafen von Sternberg, Beilage 3. — Verhandlungen der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen: 45—56, pl. I. Prag.

Kašpar Šternberk — zakladatel botanických sbírek Národního muzea

BLANKA SKOČDOPOLOVÁ

Hrabě Kašpar Šternberk byl nejen duchovním, ale i faktickým zakladatelem Národního muzea v Praze. Velká část jeho zájmu i jeho práce náležela vždy botanickým sbírkám.

Přírodovědecké zájmy, podporované jeho starším bratrem Jáchymem, projevoval Kašpar Šternberk již od mládí. Rodinou však byl určen ke kněžskému povolání. Po studiích v Římě a po dosažení předepsaného věku se stal v roce 1785 kanovníkem v Řezně, později dokonce proboštem ve Freisingu v Bavorsku. Vysoké kněžské úřady a z nich vyplývající společenské styky mu umožnily návrat k zálibám svého mládí. Prátelství s rytířem F. G. de Brayem přivedlo Šternberka k botanice, které se věnoval po celou dobu svého pobytu v Řezně. Neméně významný byl i vliv profesorů Hoppeho a Duvala. Vrcholem tamního přírodovědeckého snažení bylo založení botanické společnosti v Řezně v roce 1797, jíž se stal Šternberk místopředsedou a jedním z neaktivnějších členů. První ročníky časopisu této společnosti *Botanische Zeitung* jsou odrazem tehdejší Šternberkovy botanické činnosti. Vědecký život v Řezně i úřední cesty ve funkci tajného rady řeženského biskupa mu umožnily seznámit se s významnými přírodopisci i botaniky té doby jako byli Jacquin, Host, Cuvier, Desfontaines, de Candolle, Bertholet, Laplace, Petit-Thouars, Thouin, Ventenat. Se Šternberkem spolupracovali i další známí botanici — Sprengel, Willdenow, Mikan, Schrader, Opiz, Pohl, Tausch, bratři Preslovi a Corda. Prátelství a korespondence s mnohými z nich trvala často po celý život. Četné exkurze, např. do Alp, severní Itálie, do Benátek, na Šumavu i do Krkonoš obohacovaly jeho sbírky i botanickou zahradu, založenou u jeho domu v Řezně.

Zde také začal Šternberk pracovat na monografii rodu *Saxifraga* (lomikámen). Vzniklo velké botanické dílo *Revisio Saxifragarum Iconibus illustrata* s mnoha kolorovanými obrazovými tabulemi, které bylo vydáno v roce 1810 v Řezně. Později Šternberk doplnil práci ještě o dva obsáhlé dodatky *Supplementum I.* (Řezno 1822) a *Supplementum II.* (Praha 1831). Herbářové doklady k této rozsáhlé monografii lomikamenů jsou uloženy v botanickém oddělení Národního muzea. V té době to prý byla nejuplněnější sbírka rodu. V archivu oddělení je uchována i řada originálních kreseb, zkusmé tisky černobílé i kolorované spolu s neuveřejněnými ilustracemi lomikamenů.

Po smrti svého bratra Jáchyma v roce 1808 byl Kašpar Šternberk nucen opustit Řezno a věnovat se zděděným rodinným statkům na Radnicku. Zde na svém zámku v Březině pokračoval v přírodovědecké práci a dál rozšiřoval své sbírky. Také tady vybudoval botanickou zahradu, kam snesl mnoho vzácných rostlin, včetně zachráněných zbytků z řeženského domu. Svoje sbírky botanické, geologické, mineralogické i paleontologické, na tehdejší dobu velmi hodnotné a rozsáhlé, Šternberk miloval a byl si vědom jejich vědecké hodnoty. Starost o jejich budoucnost jistě napomohla myšlence založení muzea. První takové plány se objevily již v roce 1805 po Šternberkově návratu z Paříže, kde se seznámil s organizací slavného, již Richelielem založeného ústavu *Museum National d'Histoire Naturelle*. Později byl ovlivněn i vzorem Joannea ve Štýrském Hradci. Také v Čechách se Šternberk snažil vytvořit středisko přírodovědecké práce.

V roce 1818 došlo skutečně na základě plánu Šternberkova a dalších českých šlechticů k založení Vlasteneckého muzea; již tehdy se užíval i název Národní museum. Na slavnostní ustavující schůzi dne 15. dubna 1818 přislíbil Šternberk darovat muzeu herbář a veškeré své sbírky i přírodovědeckou knihovnu s více než 4 000 svazky. Botanická část knihovny s velmi vzácnými foliovými obrazovými díly je dodnes základem knihovny Národního muzea i nynější příruční knihovny botanického oddělení. Mnohé

z cenných knih, které Šternberk získal nákupem nebo svými známostmi, se od té doby nedostaly už vůbec na trh, nebo za ceny, které by muzeum nikdy nemohlo zaplatit.

Základem botanických sbírek se stal Šternberkův herbář asi 9 000 druhů, hlavně evropských rostlin ve velmi pěkném stavu. Podle I. Klášterského, znalce historie botanického oddělení, se jednalo nejméně o dvojnásobný počet položek. Podle starších údajů obsahoval jeho herbář hlavně vzácné druhy. Byly tím myšleny rostliny ze vzdálenějších zemí, které Šternberk dostával od svých přátel, např. A. von Chamisso. V jeho herbáři však byly nedostatečně zastoupeny české rostliny a bylo tam jen něco málo rostlin pěstovaných v Březině. V tomto směru počítával Šternberk mezeru ve sbírkách Vlasteneckého musea a proto zajistil i sbírky české. Společný velký herbář Seidla, Berchtolda a Konrada byl v roce 1818 beze všech pochybností muzeu darován na Šternberkovu přímluvu. O rozsahu této kolekce se nezachovala žádná přesnější zpráva.

Od roku 1818 do roku 1822, kdy byly schváleny stanovy muzea, trvala tzv. zatímní správa. V této době se postaral Šternberk o to, aby byla pro muzeum získána velká sbírka Tadeáše Haenkeho, rodáka z Chříbské. Haenke se účastnil Malaspinovy výpravy kolem Jižní a Severní Ameriky i na ostrovy Filipinské a Mariánské v letech 1790—1792. Kromě jiného materiálu shromáždil především velký herbář asi 4 000 druhů v 15 000 exemplářích, které poslal před rokem 1795 do Evropy v několika bednách. Haenke zemřel v roce 1871 v Bolívii a do vlasti se již nevrátil. Zásilka uvázla v Hamburku, protože doprava nebyla zaplacená. Po složitém přesvědčování a jednání nakonec muzeum sbírku koupilo za celkem nízkou cenu 655 zlatých, jen za náklady dopravy a uložné. Herbář byl ze dvou třetin dobře zachovaný, jen jedna třetina byla, za dobu více než 25 let skladování, poškozena plísní a červotočem. Ve svém návrhu Šternberk užil slov: „Ukáže se v budoucnu, že Vlastenecké museum nepřekoupilo“. Málokterá předpověď se splnila jako tato. Haenkeova sbírka je dodnes nejcennější částí herbářů Národního muzea a to zejména proto, že Šternberk nezapomněl na to, že sbírky bez vědeckého zpracování jsou mrtvým bohatstvím. Celou zimu 1821—22 věnoval hrabě prohlídce a uspořádání Haenkeova herbáře. Sám rozepsal etikety, neboť Haenke označoval jen celé balíky. V březnu 1822 navrhl, aby herbář byl vědecky zpracován a výsledek byl vydán tiskem. Řadu čeledí zpracovali bratři J. S. a K. B. Preslovi, čeleď Piperaceae P. M. Opiz. Několik skupin bylo svěřeno zahraničním specialistům. Pod redakcí K. B. Presla vyšel v roce 1825 první sešit foliového formátu s 12 mědirytinami pod názvem *Reliquiae Haenkeanae*. Vydávání skončilo po sedmém sešitě pro nedostatek prostředků, resp. pro malý zájem české veřejnosti. V díle byla zpracována jen asi pětina Haenkeovy sbírky. Některé druhy byly později zapůjčeny i de Candolleovi do Ženevy, jenž je publikoval v díle *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis* 1830—1837. Také K. B. Presl pokračoval ve zpracování sbírky a výsledky z části uveřejnil v dílech *Symbolae Botanicae* (Praha 1832) a *Epimeliae Botanicae* (Praha 1849).

V roce 1823 se podařilo Šternberkovi získat další vzácný přírůstek. Byl to nevelký herbář F. A. z Waldštejna, obsahující něco přes 800 položek. Rostliny byly dokladem k dílu Waldštejna a Kitaibela *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae* (1799—1812). Mnoho nově popsanych druhů z této sbírky má „locus classicus“ na Slovensku. K herbářové sbírce jsou připojeny i originální akvarely, připravené pro čtvrtý, již nevydaný svazek díla.

Kromě jmenovaných tří významných herbářů získal hrabě Šternberk řadu vzácných kolekcí od sběratelů českých, německých, francouzských i anglických z nejrůznějších, tehdy ještě málo známých zemí. Helfer posílal sběry z východní Indie, Drège, Ecklon, Krebs a Zeyher z jižní Afriky, Sieber navíc také z Mauritia a Austrálie, Vrba z Trinidadu, Kohout z Martiniku a Senegal, Cuming z Filipín. V době mezi založením muzea a svou smrtí daroval hrabě Šternberk ještě mnoho herbářových položek z vlastní sbírky nebo získané nákupem. I. Klášterský odhadl tyto pozdější dary na 4 700 kusů. Četné přírůstky, Šternberkem předplacené, docházely i po jeho smrti — ještě do roku 1843.

Kašpar Šternberk užíval pro svůj herbář dvoulistý z ručního našedlého papíru, přibližně 405×250 mm velkého. Přední strana byla rozdělena do 9 sloupců s tištěnými nadpisy: No., Name der Pflanze, Beschreibung, siehe, Wohnort, Blüthe, Samenreife, Vermehrung, Gebrauch, Anmerkungen. Nahoře nad těmito údaji bylo ještě natištěno Klasseordnung, kam se doplňovala příslušná čísla Linnéova systému. Tato první strana často zastupovala etiketu. Všechny sloupce byly vyplněny málokdy, čísla jen velmi zřídka. Ve sloupci Anmerkungen bylo většinou poznamenáno od koho hrabě rostlinu

doštal. Za doby Čelakovského se měnil formát herbářového papíru a většina položek ze Šternberkova herbáře byla přeložena na nový papír. Popsaná část předního listu byla vystřížena a přiložena jako etiketa. Původní archy nalezneme dnes pouze přiložené k vybraným typům rodu *Saxifraga*. V současné době již nelze zjistit všechny materiál pocházející ze Šternberkova herbáře. Při Čelakovského úpravě byl označen Šternberkovou etiketou pouze první sběr. Další exempláře, které Šternberk vkládal do tétož dvoulistu a údaje o nich přepisoval na jeho přední stranu, už nebyly takto označeny. Navíc z této doby nejsou známy ani přesné akcesitní katalogy.

Zpočátku nepečovali o sbírky žádní kustodové ani úředníci. O botanickou část se kromě svého ohromného organizačního úsilí pro celé muzeum staral hrabě Šternberk sám. V původním návrhu sice doporučuje ustanovit též kustoda pro botanickou sbírku, ale pro nedostatek peněz byl teprve až v roce 1823 jmenován K. B. Presl kustodem pro botanickou i zoologickou sbírku. Ale ani Šternberk se nepřestal o herbáře starat a tak zde v té době pracovali dva výborní a nadšení botanici. Podle I. Klášterského to byla nejslavnější doba botanického oddělení, které rozsahem sbírek, vědeckým zpracováním i publikováním dosáhlo významného postavení světové botanické instituce.

Kašpar Šternberk byl ve své době tvůrčím přírodovědcem evropského významu. Regionálně vlastenecky smýšlející Čech, jazykově však Němec, zasloužil se nesmírně o kulturně vědecký rozvoj české přírodovědy v první polovině 19. století. Ze svých peněz doplňoval nejen muzejní sbírky, ale nakupoval i vědecké zahraniční časopisy, zejména přírodovědecké. Některé jeho myšlenky a návrhy předešly tehdejší dobu. Výměna vědecké literatury i výměna přírodnin je doložena již z roku 1828. Zajímavý je první známý experiment s pěstováním odchylného jednokvětého typu řeřišnice luční z roku 1812, jak jej zaznamenal P. Tomšovic v Živě v roce 1987. Šternberkova autorita také umožnila, že od roku 1827 začal česky vycházet Časopis českého musea, dodnes Národním muzeem vydávaný vědecký časopis.

Hrabě Kašpar Šternberk byl bystrozraký pozorovatel, geniální organizátor a rozený muzejník s mimořádným smyslem pro sbírky. Zdůrazňoval, že sbírky nemají být samy sobě účelem, ale mají být materiálem sloužícím k rozkvětu vědy. Podle jeho slov je vědecká práce jedna z hlavních povinností muzejních pracovníků. Získání tří významných herbářů — Haenkeho, Waldštejna i společného českého Seidlova, Berchtoldova a Konradova je dokladem toho, že Šternberkovo pojetí botanických sbírek se neomezilo na pouhé vlastivědné zaměření. Široce založené herbáře světové i české, jejich rozšiřování a zhodnocení vědeckou prací a publikací výsledků, výměna materiálu se zahraničními institucemi byly a jsou stále hlavní koncepty botanického oddělení našeho Národního muzea.

LITERATURA

- CEJP, K. (1938): Kašpar Šternberg a jeho Březina. — Krása našeho domova 30,5/6:69—72.
KLÁŠTERSKÝ, I. (1939): Kašpar Šternberk jako zakladatel botanického oddělení Národního musea. — Časopis Národního musea 113:34—39.
— (1949): Botanické sbírky. In: Národní museum 1818—1848. — Praha, 195—209.
MAJER, J. (1988): Kašpar Šternberk a jeho doba. — Příbram, Symposium Hornická Příbram.
TOMŠOVIC, P. (1987): První experiment v České botanické taxonomii. — Živa s. n. 35/1:12.

paleozoologie

DATING OF PARTS AND VOLUMES OF THE FRITSCH'S "FAUNA DER GASKOHLE UND DER KALKSTEINE DER PERMFORMATION BÖHMENS"

MILADA MAŇOUROVÁ

Čas. Nár. Muz., řada přírodověd., Vol. 158 (1—4), p. 29—30. Praha 1992 02.

The fundamental and most famous Fritsch's work „Fauna der Gaskohle und der Kalksteine der Permformation Böhmens“ originated in a period of 1879—1901. It was divided into